

BMK-nin Azərbaycan Korporativ İdarəetmə Layihəsi İsveçrənin İqtisadi Məsələlər üzrə Dövlət Katibliyi (SECO) tərəfindən dəstəklənir. Layihə haqqında daha ətraflı məlumatların əldə edilməsi və layihə çərçivəsində aparılan tədbirlərdə iştirak etmək üçün aşağıdakı ünvanda yerləşən nümayəndəliklə əlaqə saxlamağınız xahiş olunur:

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Azərbaycan korporativ idarəetmə layihəsi

Azərbaycan Respublikası,
Bakı AZ-1001, İstiqlaliyyət küçəsi, 21, Venesiya Sarayı,
2-ci mərtəbə
Tel: (+994-12) 497-7698
(+994-12) 497-8981
Faks: (+994-12) 497-0891

Internet səhifəsi:
www.ifc.org/acgp

KORPORATİV İDARƏETMƏ İCMALI

10-cu buraxılış

Yanvar - Aprel 2008

KORPORATİV İDARƏETMƏ NƏDİR?

Bu anlayışın müxtəlif tərifləri mövcuddur. Məsələn, İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatı “Korporativ idarəetmə prinsiplərini” dərc etmiş və ona aşağıdakı tərifini vermişdir:

“Korporativ idarəetmə - şirkətin idarə edilməsi və nəzarəti üçün istifadə olunan daxili mexanizmlərdir ki, bu da şirkətin menecmenti, direktorlar şurası, səhmdarları və digər maraqlı tərəfləri arasında əlaqələri nəzərdə tutur. Korporativ idarəetmə şirkətin məqsədlərinin və bu məqsədlərə nail olmaq üçün vasitələrin müəyyənləşdirilməsi və bu prosesə nəzarətin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunan strukturudur.

Yaxşı təşkil edilmiş korporativ idarəetmə şirkətin və onun səhmdarların maraqlarına cavab verən məqsədlərin şura və rəhbərlik tərəfindən əldə edilməsi üçün lazımi stimul yaratmalıdır. O, həmçinin effektiv monitorinqi asanlaşdıraraq, şirkətləri resursların daha effektiv istifadəsinə təhrik etməlidir.”

IFC korporativ idarəetməni aşağıdakı kimi tərif edir:

“Korporativ idarəetmə - şirkətin rəhbərliyinin, müşahidə şurasının, səhmdarlarının və digər maraqlı tərəflərinin maraqlarının balansını əks etdirən və mövcud qanunvericiliyə və beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə şirkətin fəaliyyətindən maksimum gəlirin əldə edilməsinə yönəldilmiş şirkətin rəhbərliyi, müşahidə şurası, səhmdarları və digər maraqlı tərəfləri arasında münasibətlər sistemidir.”

LAYİHƏ XƏBƏRLƏRİ

Layihə Azərbaycanın Lizinq Şirkətləri Assosiasiyası (ALCA) ilə birgə Mərkəzi Asiya Lizinq Xidmətləri Layihəsinin müştəriləri üçün Model Nizamnaməyə dair Seminar keçirmişdir. Təlimdə üç lizinq şirkəti iştirak etmişdir. Seminarın mövzularına səhmdarların hüquqlarının qorunması, müşahidə şurası və idarə heyətinin funksiyaları daxil idi. Layihə tərəfindən ALCA ilə birgə gələcəkdə digər seminarların keçirilməsi də nəzərdə tutulur.

İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin xahişi ilə, Layihə beş dövlətə məxsus müəssisələr üçün Audit və Risklərin İdarəedilməsinə dair Seminar keçirmişdir. Seminar dövlətə məxsus səhmdar cəmiyyətlərdə korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində dövlətin apardığı siyasətlə, xüsusilə də, onların gələcəkdə

özəlləşdirilməsi ilə bağlı planlarla üst-üstə düşür. Seminarda həmçinin Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nümayəndələri iştirak etmişdirlər.

Layihə Azərbaycanda işləyən hüquqşünaslar üçün nahar növlü dəyirmi masalar silsiləsinə davam edir. Hüquqşünaslara dəyirmi masalar zamanı öz təcrübələrini bölüşmək və təqdimat etmək təklif olunmuşdur. Beləliklə, qonaqlardan ilk təqdimat dəyirmi masaların fəal iştirakçısı “MGB Law Offices” hüquq firmasının əməkdaşı Ülviyə Zeynalova tərəfindən edildi. Ülviyə SC-lərdə və banklarda mühüm iştirak payının alınması mövzusunda öz təcrübələri ilə bölüşdü. Ülviyə Zeynalovanın mühüm iştirak payının alınması ilə bağlı məqaləsi bülletenin bu nömrəsində dərc edilmişdir. Dəyirmi masaya on üç şirkətdən on altı hüquqşünas təşrif buyurmuşdur.

Bu buraxılışda:

LAYİHƏ XƏBƏRLƏRİ

1

DAXİLİ AUDİT HAQQINDA QANUN - AZERBAJCANDA KORPORATİV İDARƏETMƏNİN İNKİŞAFINDA NÖVBƏTİ ADDIM

2

BANKLARDA MÜHÜM İŞTİRAK PAYI

6

AKİL-NİN MƏSLƏHƏT XİDMƏTLƏRİ

9

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Economic Affairs FDEA
State Secretariat for Economic Affairs SECO

Daxili Audit Haqqında Qanun - Azərbaycanca Korporativ İdarəetmənin inkişafında növbəti addım

Vüsal Eynullayev

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının Azərbaycan korporativ idarəetmə layihəsinin daxili audit və daxili nəzarət üzrə mütəxəssisi

Bu məqalənin məqsədi 22 may 2007-ci il tarixli Daxili Audit Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun (bundan sonra "Daxili Audit Haqqında Qanun" və ya "Qanun") yerli şirkətlərə olan təsirini müzakirə etməkdir. Məqələdə daxili audit haqqında digər mövcud qanunlar və qaydalar, o cümlədən daxili auditin müvafiq qabaqcıl təcrübələri ilə Qanun arasında analogiya aparılır və Qanunda olan natamam və ya aydın olmayan xüsusi müddəalara müzakirə nəticəsində aydınlıq gətirilir.

I. Tarixi məlumat

Daxili Audit Haqqında Qanunun qəbul edilməsi Azərbaycanda korporativ idarəetməni təkmilləşdirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının hökuməti tərəfindən atılmış mühüm bir addımdır. Bu Qanun beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş standart və prinsiplərə əsaslanır və yerli şirkətlərdə adekvat daxili nəzarət strukturunun yaradılması məqsədini daşıyır.

Azərbaycan Respublikasında daxili auditin məcburi yaradılmasına dair tələb ilk dəfə ölkənin bank sektorunda qoyulmuşdur. Banklar Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (bundan sonra "Banklar Haqqında Qanun") qəbul olunan sonra daxili auditin yaradılması Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün banklar üçün məcburi olmuşdur. Məsələn, Banklar Haqqında Qanun kollektiv idarəetmə orqanı kimi daxili audit bölməsinin fəaliyyətinə nəzarət edən üç nəfərdən az olmayaraq tək sayda üzvlərdən ibarət olan audit komitəsinin yaradılmasını tələb edir.¹

Yalnız bank sektoru ilə məhdudlaşmadan, Daxili Audit Haqqında Qanun müəyyən (aşağıda III.A bəndində müzakirə edilmiş) meyarlara cavab verən şirkətlərdən öz korporativ strukturları çərçivəsində daxili audit funksiyasının yaradılmasını tələb edir ki, bu da yerli şirkətlərdə adekvat daxili nəzarət strukturunun yaradılmasına dair mühüm addımdır. Qanun yerli şirkətlərdə

daxili auditin yaradılması üçün Daxili Auditorlar İnstitutunun (bundan sonra "DAİ" və ya "İnstitut") standartlarının əsas götürülməli olduğunu xüsusi qeyd etməklə daxili audit peşəsinin inkişafı üçün İnstitutun nüfuzunu təsdiqləyərək yerli şirkətlərdə beynəlxalq qabaqcıl təcrübələrə uyğun adekvat daxili auditin inkişafını təşviq edir.²

II. Daxili auditin global inkişafı

Daxili auditin əhəmiyyəti ilk dəfə ABŞ-da vurğulanmış və bu da nəticədə 1941 ildə Daxili Auditorlar İnstitutunun yaradılmasına gətirib çıxarmışdır. Daxili audit peşəsini, o cümlədən risklərin idarəedilməsi, korporativ idarəetmə, daxili nəzarət, informasiya texnologiyalarının yoxlanılması və təhlükəsizliyi kimi mühüm funksiyaları tənzimləyəcək bir orqanın yaradılmasına olan tələb ABŞ-da biznes mühitinin mürəkkəbliyinin artdığı bir dövrdə daxili auditin daha yaxşı başa düşülməsinə və qəbul edilməsinə olan ehtiyacdən irəli gəlmişdir.

Vaxt keçdikcə, DAİ yalnız ABŞ-də deyil, bütün dünyada daxili audit peşəsinə təsir göstərmiş və "daxili audit peşəsinin global səsinə, tanınmış nüfuzuna, qəbul edilmiş liderinə, baş vəkilinə və əsas mürəbbisinə"³ çevrilmişdir.

Yarandığı gündən DAİ yuxarıda göstərilmiş sahələrdə aparıcı rol oynamışdır. Hazırda İnstitut daxili audit peşəsinin standartlarını müəyyən edir və bu peşə üzrə sertifikatlaşdırmanı həyata keçirən

¹ Banklar Haqqında Qanun, maddə 27.3

² Daxili Audit Haqqında Qanun, maddə 7.2

³ Daxili Auditorlar İnstitutunun rəsmi saytına bax, www.theiia.org

beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş bir orqan hesab olunur.⁴ İnstitutun prinsip və təlimatları adekvat daxili nəzarət sisteminin və daxili audit funksiyasının global səviyyədə inkişafının təməlini təşkil edir.

III. Daxili Audit Haqqında Qanun

Yuxarıda qeyd olunanlara baxmayaraq, Qanunda yerli şirkətlərdə adekvat daxili auditin yaradılması üçün kifayət qədər tam və ya aydın olmayan müəyyən müddəalar mövcuddur. Həmin müddəalar aşağıda müzakirə olunur və mümkün olan hallarda onlar beynəlxalq qabaqcıl təcrübələr və ya Azərbaycan Respublikasının digər qanun və qaydaları ilə müqayisə edilərək aydınlaşdırılır.

III.A. Tətbiq dairəsi

Daxili Audit Haqqında Qanunun məzmununa gəldikdə Qanunun hansı şirkətlərdə tətbiq edilməsi bir qədər qeyri-aydındır. Məsələn, Daxili Audit Haqqında Qanunun 2.1 maddəsinə əsasən bu Qanun “Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən və məcburi auditin obyektinə olan təsərrüfat subyektlərinə şamil edilir”, lakin məzmununda “məcburi auditin” dəqiq nə olduğu barədə heç bir açıqlama verilmir.

Mövcud qanun və qaydalarda “məcburi auditə” olan istinadlar (məsələn bu cür istinadlar Mülki Məcəllədə, Banklar Haqqında Qanunda, Mühəsibat Uçotu Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda edilir) müəyyən müəssisələrdən yalnız məcburi kənar auditin aparılmasını nəzərdə tutduğu üçün məhs Daxili Audit Haqqında Qanunun da məcburi kənar auditdən keçməli olan bütün müəssisələrə şamil edildiyini qənaət etmək olar. Bu məzmunu

əsasən Daxili Audit Haqqında Qanuna riayət etməli müəssisələr məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər, səhmdar cəmiyyətləri və ictimai əhəmiyyətli qurumlardır.⁵

III. B. Əsas anlayışların tərfi

Qanunun əsas konsepsiyaları olan “daxili audit xidməti” və “daxili auditin xidmətinin rəhbəri” anlayışlarının tərfi qeyri-aydındır.

Məsələn, Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən “daxili audit xidməti” daxili audit fəaliyyətini həyata keçirən struktur bölmədir ki, buraya digər təşkilatı vahidlər arasında audit komitəsi də daxildir. Sonradan Qanunun 9-cu maddəsi səciyyəvi daxili audit departamenti (bölməsi, şöbəsi) rəhbərinin rollarını və vəzifələrini sadalayaraq onu “daxili audit xidmətinin” rəhbəri adlandırır. Beləliklə Qanunda baş daxili auditor (daxili audit departamentinin, bölməsinin, şöbəsinin direktoru) birmənalı olaraq “daxili audit xidmətinin” rəhbəri adlandırıldığı və eyni zamanda audit komitəsi “daxili audit xidmətinə” daxil edildiyi üçün, Qanunun oxucusu baş daxili auditorun təşkilatda audit komitəsindən üstün vəzifə tutduğunu güman edə bilər.

Digər tərəfdən Qanunun 3.1.2, 3.1.3 və 3.1.4 maddələrində audit komitəsinin nəzarət və təsdiq etmə funksiyalarını yerinə yetirdiyi aydın şəkildə müəyyən edilir ki, bu da onun daxili audit departamentinin (bölməsinin, şöbəsinin) fəaliyyətini tənzimlədiyini bildirir və beləliklə bu idarəetmə orqanı təşkilatda baş daxili auditor vəzifəsindən üstün hesab olunur.

Bu maddələrdən “daxili audit xidməti” və “daxili audit xidmətinin rəhbəri” deyildikdə nəyin nəzərdə tutulduğunu güman etmək çətinidir. Məsələn, Qanunun ayrı-ayrı maddələrində yuxarıda qeyd olunmuş anlayışların hansı mənada istifadə edildiyi aydın

⁴ Daxili auditorların DAİ tərəfindən sertifikatlaşdırılması namizədlərin daxili audit, menecment, biznes təhlili və informasiya texnologiyası sahələri üzrə imtahanları uğurla verməsini tələb edən mürəkkəb prosesdir. Bununla birgə, sertifikatlaşdırılmış daxili auditor (CİA) dərəcəsinə almaq üçün namizəd müvafiq iş təcrübəsinə və təhsilə malik olmalıdır. Daha ətraflı məlumat üçün DAİ-nin rəsmi saytına bax, www.theiia.org

⁵ İctimai əhəmiyyətli qurumlar anlayışı Mühəsibat Uçotu Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda istifadə edilir (maddə 2.1.9). Burada verilmiş tərifə əsasən ictimai əhəmiyyətli qurumlar: kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri, investisiya fondları, qeyri-dövlət (özl) sosial fonları, qiymətli kağızları fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslər və maliyyə hesabatlarının tərtibi tarixində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi meyar göstəricilərinin (illik gəliri, hesabat ili ərzində işçilərin orta sayı və balansın yekun məbləği) ikisindən yuxarı olan göstəricilərə malik kommersiya təşkilatlarıdır.

olmayaraq qalır, və bu da “daxili audit xidməti” və “daxili audit xidmətinin rəhbəri” anlayışları ilə bağlı mümkün səhv təfsirlərin qarşısını almaq üçün aradan qaldırılmalı olan çatışmazlıqdır.

III. C. Hesabat xəttləri

Daxili Audit Haqqında Qanunun məzmununda idarəetmə orqanları (müşahidə şurası, audit komitəsi və menecment) arasında hesabat xəttləri bir qədər qaranlıq qalır.

Hesabat xəttlərinin qeyri-aydın olması ilk olaraq daxili audit xidmətinə nəzarətin həyata keçirilməsində müşahidə olunur. Məsələn, Qanunun 3.1 maddəsində bildirilir ki, daxili audit xidməti “müvafiq idarəetmə orqanı” tərəfindən yaradılır və nəzarət olunur. Digər tərəfdən 1.0.3 maddəsində “müvafiq idarəetmə orqanı” anlayışının tərifı verilir və onun müşahidə şurasını və menecementi daxil etdiyi bildirilir.

Menecmentin “müvafiq idarəetmə orqanı” anlayışına daxil edildiyini nəzərə alsaq, Qanunla menecmentə daxili auditin yaradılmasına və nəzarət olunmasına dair səlahiyyətlərin verildiyi güman edilə bilər, bu isə DAİ tərəfindən müəyyən edilmiş Daxili Auditin Peşəkar Fəaliyyətinə dair Standartlara (bundan sonra “Daxili Audit Standartları”) əsasən daxil auditorların müstəqilliyinə birbaşa təhlükədir.⁶

Hesabat xəttlərinin qeyri-aydın olması həmçinin daxili audit bölməsinin fəaliyyətinə dair nəzarətin və monitorinqin həyata keçirilməsi ilə bağlı müşahidə şurası və audit komitəsinin əlaqələrində əksini tapır.

Bu idarəetmə orqanlarının hər ikisi daxili audit bölməsinin yaradılmasında iştirak etsə də, Qanun onların bu işi öz aralarında necə koordinasiya edəcəyi barədə heç bir açıqlama vermir. Məsələn maddə 3.1 bu idarəetmə orqanlarının daxili audit bölməsinin yaradılması, fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsi, iş planının və Əsasnaməsinin təsdiq edilməsi məsələləri ilə bağlı olan vəzifələrini müəyyən edir, lakin audit

komitəsinin öz növbəsində səhmdarların ümumi yığıncağına və ya müşahidə şurasına hesabat verib-verməsinə aid heç bir aydınlıq gətirilmir. Ümumiyyətlə, Qanunda audit komitəsinin orqanının işinə kimin və necə nəzarət etdiyi qaranlıq olaraq qalır.

Hər iki variantın mövcud qanun və qaydalara və ya qabaqcıl təcrübələrə əsasən mümkün olduğu üçün bu cür hesabat xəttlərinə dair Qanunda birmənalı qeydlər aparılmadan nəticə çıxarmaq çətindir. Məsələn, Banklar Haqqında Qanuna əsasən bankın audit komitəsi birbaşa səhmdarların ümumi yığıncağına hesabat verir və daxili audit funksiyasına nəzarət həyata keçirilməsinə görə başlıca məsuliyyət daşıyır, beynəlxalq qabaqcıl təcrübələrə əsasən isə audit komitəsi səhmdarların ümumi yığıncağı əvəzinə müşahidə şurasına hesabat verir.⁸

III. D. Daxili auditorlara dair tələblər

Azərbaycan Korporativ İdarəetmə Lahiyyəsinin (bundan sonra “AKİL”) yerli şirkətlərlə apardığı işlər zamanı bu şirkətlərin bəzilərinin Qanunun daxili auditorların təhsili və peşəkar təcrübəsi ilə bağlı tələblərinin dəqiq mənasını anlamaqda çətinliklər çəkdiyi müşahidə olunmuşdur.

Məsələn, Daxili Audit Haqqında Qanunun 8.1 maddəsində daxili auditorlara dair tələbləri izah etmək üçün istifadə olunan mətn bir qədər qeyri-aydındır. Qanun daxili auditorlardan ali iqtisadi və ya hüquqi təhsilə və ya digər ixtisas üzrə ali təhsilə və audit yaxud əlaqədar sahələrdə dörd illik iş stajına malik olmalarını tələb edir. Yerli şirkətlərin nümayyəndləri dörd illik iş stajı ilə bağlı tələbin bütün daxili auditorlara və ya yalnız iqtisadi və ya hüquqi təhsilə malik olmayan şəxslərə aid olduğunu müəyyən etməkdə çətinlik çəkirlər.

Daxili auditorlara dair dəqiq tələblər barədə bir nəticəyə gəlmək üçün, digər qanun və qaydalarla müqayisələr aparıla bilər. Məsələn Banklar Haqqında Qanunun 10.3.2 maddəsi daxili auditorlardan ali hüquqi və ya iqtisadi təhsilə, ən azı bu sahələr üzrə bakalavr dərəcəsinə malik

⁶ Qanunun 7.2 maddəsinə əsasən müəssisələrdən DAİ-nin Daxili Audit Standartlarına əməl etmək tələb olunur və məhs DAİ-nin 1100 “Müstəqillik və Obyektivlik” Standartı daxili auditorlardan öz peşəkar və təşkilatı müstəqilliyini qoruyub saxlamağı tələb edir, hansı ki daxili auditorların menecmentdən tam müstəqil olması deməkdir.

⁷ Banklar Haqqında Qanun, maddə 27.3

⁸ Beynəlxalq qabaqcıl təcrübələrə əsasən şirkətin audit komitəsi şirkətin müşahidə şurasına hesabat verir. Bu cür audit komitələri adətən müşahidə şurasının müstəqil, qeyri-icraçı üzvlərindən ibarət olur və, həmçinin maliyyə, audit və şirkətin fəaliyyətinə uyğun olan digər sahələrdə təcrübəyə malik olan digər müstəqil üzvləri daxil edə bilər.

olmalarını tələb edir. Alternativ olaraq, bu cür təhsil əvəzinə istənilən digər sahədə bakalavr dərəcəsi ilə birləşdirilən daxili auditlə əlaqədar sahələrdə dörd illik iş stajının olması qəbul oluna bilər. Beləliklə, eyni analogiyanı Daxili Audit Haqqında Qanuna da aid etsək, həmin Qanunun daxili auditorlardan təhsil və iş təcrübəsinə dair aşağıdakı meyarlardan birinə uyğun olmalarını tələb etdiyini güman etmək olar:

- 1) iqtisadiyyat sahəsində bakalavr dərəcəsi;
- 2) hüquq sahəsində bakalavr dərəcəsi;
- 3) istənilən digər sahədə bakalavr dərəcəsi ilə birləşdirilən daxili auditlə əlaqədar sahələrdə dörd illik iş stajının olması.

III. E. Audit Komitəsi

Daxili Audit Haqqında Qanunun əsas tətbiq dairəsi çərçivəsində daxili audit funksiyasının (bölməsinin) müşahidə şurası tərəfindən nəzarət olunması nəzərdə tutulduğu halda Qanunun 4.2 maddəsi bu funksiyaları yerinə yetirmək üçün "ictimai əhəmiyyətli qurumlarda" audit komitəsinin yaradılmasını tələb edir (bax qeyd 5). Buna baxmayaraq, Qanun audit komitəsinin yaradılması ilə əlaqəli olan müəyyən fundamental məsələlərə toxunmur.

Məsələn, məqalənin III.C bəndində müzakirə edilmiş idarəetmə orqanları arasında (audit komitəsi daxil olmaqla) hesabatlıq xətlərinin qeyri-müəyyənliyi ilə bağlı məsələlərdən başqa, Qanun audit komitəsi üzvlərinin sayını və onların təhsil və təcrübələrinə dair minimum tələbləri,

iclasların tezliyini, müstəqillik meyarlarını və sairə kimi audit komitəsinin yaradılması ilə bağlı mühüm məsələləri açıqlamır. Nəticədə, Qanun audit komitəsinin öz rolunu və vəzifələrini necə həyata keçirəcəyini də tam olaraq müəyyən etmir.

IV. Xülasə

Daxili Audit Haqqında Qanunun qəbul edilməsi Azərbaycanda şəffaf biznes mühitinin yaradılması istiqamətində atılmış mühüm addım kimi qiymətləndirmək olar. Qanun daxili audit sahəsində mövcud qabaqcıl təcrübələri qəbul edir və onlardan şirkətlərə dair tələblərin müəyyən edilməsində təməl kimi istifadə edir. Daxili Auditin qabaqcıl təcrübələrinin şirkətlərin fəaliyyətində bu cür tətbiq edilməsi Azərbaycanda daha şəffaf və ədalətli biznesin yaradılmasına kömək edəcəkdir. Bununla belə, Qanun ümumi struktura, hesabatlıq xətlərinə və daxili audit xidmətinin əməkdaşlarına dair olan tələblərə gəldikdə natamam və qeyri-aydın olaraq qalır. Bu cür məsələlər daxili auditin gələcəkdə fəaliyyət göstərməsinə və effektivliyinə qeyri-müəyyənlik gətirə bilər və yerli şirkətlərin korporativ strukturu daxilində qabaqcıl daxili auditin yaradılması prosesinə kömək etmək üçün aradan qaldırılmalıdır.

Banklarda mühüm iştirak payı

Ülviyə Zeynalova

“MGB Law Offices”, hüquqşunas

Heç kəs üçün sirr deyil ki, banklar hər bir ölkədə olduğu kimi, Azərbaycanda da iqtisadiyyatın mühüm və ayrılmaz hissəsini təşkil etməklə yanaşı xüsusi ictimai əhəmiyyətə malikdirlər. Belə əhəmiyyət bankların daha geniş əhali kütlələrinə maliyyə xidmətlərin göstərilməsi, onlardan əmanətlərin cəlb edilməsi, müxtəlif layihələrin maliyyələşdirilməsi və ayrı-ayrı şəxslərin və müəssisələrin beynəlxalq ödəniş sistemlərinə çıxışlarını təmin edilməsi ilə izah oluna bilər. Əlbətdə ki, burada bankların seçilməsində onların nüfuzu müştərilər üçün həlledici roll oynayır.

Yuxarıda sadalananlara nəzər saldıqda təəcüblü deyil ki, Azərbaycanda bankların fəaliyyətinə dövlət orqanı olan Milli Bank öz səlahiyyətləri çərçivəsində nəzarət edir. Nəzarət dedikdə sadəcə bankların qanunvericiliyin tələblərinə və onlara verilmiş lisenziyaların şərtlərinə uyğun, habelə müəyyən olunmuş prudensial normalara riayət etməklə fəaliyyət göstərmələri nəzərdə tutulmur. Belə nəzarətə bankların ictimaiyyət arasında yüksən nüfuzunun qorunmasının, bank sisteminin sağlam mühitdə inkişafının və onlardan çirkli pulların yuyulması üçün alət kimi istifadə edilməsinin qarşısını almaq məqsədilə bankların rəhbərlərinin və bankda mühüm iştirak payına malik səhmdarların müvafiq xüsusiyyətlərə malik olmasının təmin edilməsi də daxildir. Axırncıya nəzarət banklarda mühüm iştirak payının əldə edilməsinin məhdudlaşdırılması vasitəsilə Milli Bank tərəfindən həyata keçirilir.

Bu məqalədə mən əsasən müvəkkil bankın nizamnamə kapitalında mühüm iştirak payının Azərbaycan Respublikası bank qanunvericiliyində verilmiş anlayışı və mühüm iştirak payının əldə edilməsində tətbiq olunan məhdudiyyətlərə nəzər salacağam.

Mühüm iştirak payı nədir?

Gəlin Banklar Haqqında Qanunda mühüm iştirak payına verilmiş anlayışa nəzər yetirək.

“Mühüm iştirak payı səhmdar kapitalının və ya səsvermə hüququnun 10 və ya daha çox faizini təşkil edən, yaxud müqavilə əsasında iştirakçısı olduğu hüquqi şəxsin qərarlarının qəbul edilməsinə mühüm təsir göstərməyə imkan verən paya birbaşa və ya dolay yolla sahiblikdir.”¹

Göründüyü kimi, verilmiş anlayış kifayət qədər genişdir. Qanunverici orqan, zənnimcə, belə bir anlayışı verməkdə mühüm iştirak payı anlayışının mümkün qədər geniş tətbiqini təmin etmək məqsədini güdmüşdür ki, bu da, öz növbəsində, mühüm iştirak payının əldə edilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlərin də daha geniş tətbiqi ilə nəticələnir. Beləliklə də, bank sisteminə təsir edən bu kateqoriyadakı səhmdarların müvafiq keyfiyyətlərə malik olmasına dövlətin nəzarəti təmin edilir.

Gəlin mühüm iştirak payı anlayışını daha dərinəndən anlamaq üçün onu əsas bir neçə elementə ayırmaq. Zənnimcə, bu elementlər əsasən aşağıdakı kimi olacaqlar:

1. Səhmdar kapitalının 10 və ya daha çox faizinə sahiblik; və ya
2. Səsvermə hüququnun 10 və ya daha çox faizinə sahiblik;
3. Müqavilə əsasında iştirakçısı olduğu hüquqi şəxsin qərarlarının qəbul edilməsinə mühüm təsir göstərməyə imkan verən paya sahiblik;
4. Yuxardakı 1, 2 və ya 3-cü bəndlərdə göstərilənlərin hər hansı birinə birbaşa və dolay yolla sahiblik.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu elementlərdən hansı birinin mövcud olması şəxsin mühüm iştirak payına malik olmasına dəlalət edir

Hər bir elementə ayrı-ayrılıqda nəzər salsaq görərik ki, verilmiş dörd elementlərdən birincisi digərlərinə nisbətə daha aydın və onun müəyyən olunması daha asandır. Belə ki, bu element şəxsin hüquqi şəxsin səhmdar kapitalının 10 və ya daha çox faizinə malik olması onun mühüm iştirak payına malik olması deməkdir. Azərbaycanda kommertiya təşkilatlarının dövlət reyestri mövcuddur və bu reyestrə olan məlumat ictimaiyyətə açıqdır. Yəni, istənilən şəxs bu reyestrə müraciət edərək (qanunla müəyyən olunmuş dövlət rüsumu ödəmək şərtilə) hüquqi şəxsin (bankın) iştirakçıları və ya səhmdarları və onların malik olduqları səhmdar kapitalındakı iştirakları haqqında

¹Banklar Haqqında Azərbaycan Respublikasının 16 yanvar 2004-cü il tarixli Qanunundan çıxarış.

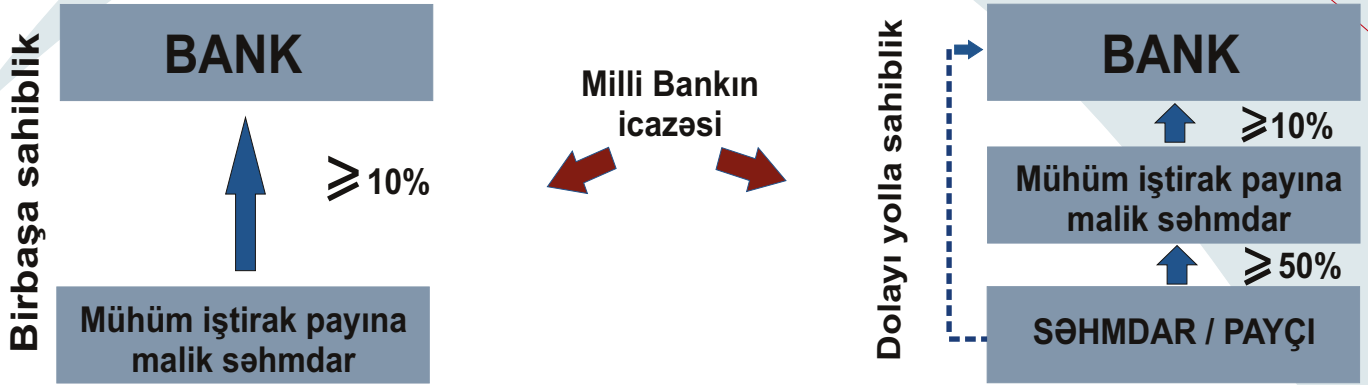
məlumat əldə edə bilər. Həmin məlumata əsasən bu və ya digər şəxsin mühüm iştirakçılarının kim olduğunu asanlıqla müəyyən etmək olar.

Lakin, bunu anlayışın ikinci elementinə şamil etmək olmaz. Belə ki, anlayışın ikinci elementi səsvermə hüququnun 10 və ya daha çox faizinə malik olmasından xəbər verir. Burada şəxsin malik olduğu səhmlərin ümumi səhmdar kapitalında olan faiz nisbəti deyil həmin səhmlərin mülkiyyətçisinə onların emissiya şərtlərinə əsasən neçə faiz səsvermə hüququ verməsi ön plana çəkilir. Beləki səhmdar ümumi yığıncıqda səsvermə hüququnun 10 və ya daha çox faizinə malik olan şəxs Banklar Haqqında Qanuna müvafiq olaraq mühüm iştirakçı sayılacaqdır.

Üçüncü element müqavilə əsasında iştirakçısı olduğu hüquqi şəxsin qərarlarının qəbul edilməsinə mühüm təsir göstərməyə imkan verən paya sahiblikdən söhbət açır. Burada qanunverici orqan, bir daha hüquqi şəxsin səhmdar kapitalında iştirakın və / və ya səsvermə hüququnun həcmindən asılı olmayaraq, lakin müqavilə əsasında həmin hüquqi

şəxsin qərarlarına mühüm təsir etmək imkanı verən paya sahib olan şəxsi mühüm iştirakçılar sırasına qoyur.

Sonuncu elementə gəldikdə isə, bu element ilk üç elementlərin hamısına şamil olunmaqla onların təbii sahəsini daha da genişləndirir. Belə ki, o, həmin ilk üç elementlərdə qeyd olunan mühüm iştirakçılıq meyarları üçün birbaşa və ya dolay yolla sahiblik arasındakı fərqi aradan qaldırır. Təəssüf ki, qanunverici orqan burada “*dolay yolla sahiblik*” dedikdə nəyin nəzərdə tutulduğunu açıqlamır. İlk baxışda belə bir ifadə nominal saxlayıcı benefisiar münasibətlərinə işarə edir. Lakin, belə münasibətlərin hər hansı bir qanunvericilik aktında tənzimlənməsinə rast gəlmədiyimizi nəzərə alsaq, fikrimcə, burada qanunverici orqan “*dolay yolla sahiblik*” dedikdə (bax Diaqram 1) şəxsin iştirakçısı olduğu hüquqi şəxsin vasitəsilə digər bir hüquqi şəxsin səhmdar kapitalında mühüm iştirakı hallarını nəzərdə tutur. Diaqram 1-də solda birbaşa sahibliyin, sağda isə dolay yolla sahibliyin əyani sxemləri verilmişdir.

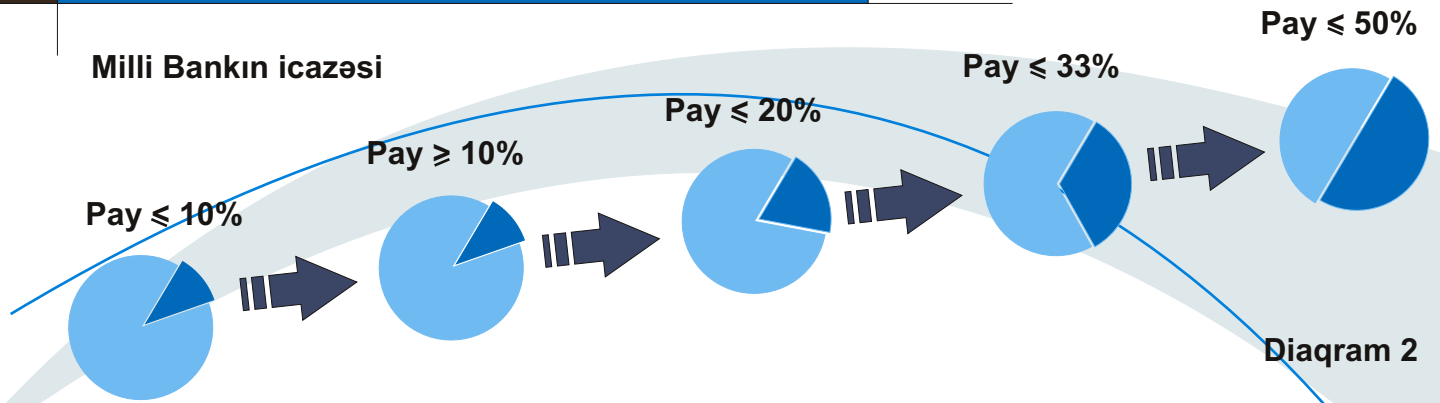

Diaqram 1

Mühüm İştirak Paylarının Məhdudlaşdırılması

Bu məqalənin əvvəlində qeyd etdiyim kimi, banklarda mühüm iştirak payının əldə edilməsinə nəzarət Milli Bankın nəzarət funksiyasının bir hissəsidir. Bu nəzarəti Milli Bank, başqa nəzarət mexanizmləri ilə yanaşı, banklarda mühüm iştirak payını, mövcud payını mühüm iştirak payına çatdıran əlavə payı, habelə mühüm iştirak payını artıraraq səsvermə hüququ olan səhmlərin və ya

nizamnamə kapitalının 20, 33 və ya 50 faizinə çatmasına və ya bu həddləri keçməsinə, və yaxud da bankın həmin şəxsin törəmə müəssisəsinə çevrilməsinə gətirib çıxaran iştirak payını əldə etmək arzusunda olan şəxsə icazə verməklə həyata keçirir. Aşağıda verilmiş Diaqram 2-dən əyani görüldüyü kimi, nəinki mühüm iştirak payını əldə etmək, hətta onu artıraraq bu paraqrafda sadalanan faiz həddlərinə çatmaq və ya onları keçmək marağında olan istənilən şəxs hər bir mərhələdə Banklar haqqında Qanunda nəzərdə tutulan qaydada Milli Bankın müvafiq icazəsini almamalıdır.

Diaqram 2

Lakin, burada mühüm iştirak payına verilmiş anlayışı, ələlxüsus da onun dördüncü elementini, unutmamaq lazımdır. Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Milli Bankın icazəsi şəxsin tək cə birbaşa olaraq bankda mühüm iştirak payını əldə etmək və ya onu artıraraq müvafiq olaraq 20, 33 və ya 50 faizə çərtidirməq niyyətində olduğu hallarda deyil, həmçinin, müvafiq paylar üzərində dolayı yolla mülkiyyət hüququ əldə etmək istədiyində də zəruridir.

Məsələn: “A” şirkəti, “B” bankının mühüm iştirakçısıdır. “C” şirkəti isə potensial investor olaraq “B” bankında mühüm iştirak payına mülkiyyət hüququnu əldə etməkdə maraqlıdır. “C” şirkəti bu halda “B” bankının mühüm iştirak payına iki yolla sahib ola bilər: (i) “B” bankının səhmdarına çevrilməklə (birbaşa sahiblik); və ya (ii) “A” şirkətinin səhmlərinin/paylarının nəzarət zərfini əldə etməklə (dolayı yolla sahiblik). Bu halda, mühüm iştirak payının Banklar haqqında Qanunda verilmiş anlayışına əsaslanaraq demək olar ki, “C” şirkəti hər iki halda Milli Bankın müvafiq icazəsini almalıdır.

Lakin, o zaman burada Banklar Haqqında Qanunun ayrı-ayrı maddələri arasında təzad yaranır. Belə ki, adı çəkilən qanunun digər bir maddəsi² bankın, onun kapitalında mühüm iştirak payı olan hüquqi şəxsin kapitalında hər hansı şəxsin mühüm iştirak payını əldə etməsindən və ya artırmasından xəbər tutan kimi bu barədə Milli Banka yazılı bildiriş göndərməli olduğunu bildirir. Bu maddədən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, “C” şirkəti ssenari (ii) üzrə hərəkət etmək qərarını versə, yəni “B” bankının mühüm iştirakçısı olmaq niyyətini “A” şirkətinin səhmlərinin/paylarının nəzarət zərfini əldə etməklə həyata keçirmək istəsə, o, bu halda, Milli Bankdan icazə almamalıdır və Milli Bank bu əməliyyat haqqında məlumatı yalnız “B” bankının bundan xəbər tutmasından və müvafiq yazılı bildirişi Milli Banka göndərməsindən sonra almalıdır. Nəticədə isə “C” şirkəti faktiki olaraq “B” bankında mühüm iştirak payını Milli Bankın müvafiq

prosedurundan keçmədən əldə edəcəkdir. Yadımıza salsaq ki, müvafiq prosedur dedikdə, digər sənədlərlə yanaşı, “C” şirkətinin son üç illik auditor yoxlamasından keçmiş maliyyə hesabatlarının və onun rəhbər işçilərinin vətəndaş qüsuruzluğu haqqında ərizəsinin təqdim edilməsi nəzərdə tutulur, o zaman zənnimcə, belə bir təzadın Milli Bankın banklarda mühüm iştirak paylarının əldə edilməsi sahəsində özünün nəzarət funksiyasının səmərəli şəkildə həyata keçirməsinə maneçilik törədə biləcəyinə dair ehtimal irəli sürmək mümkündür. Bu da, öz növbəsində, ölkənin bank sistemində qeyri-sağlam ünsürlərin təsir etməsinə və bank sisteminin tənəzzülünə gətirə bilər.

Yekun

Bu məqalənin əvvəlində qeyd olunduğu kimi, sağlam bank sistemi iqtisadiyyatın təməlini təşkil edir. Son zamanlar Azərbaycanda bank sektorunun sürətlə inkişafı və xarici investisiya kapitalının bu sektora axımının artmasını müşahidə etmək mümkündür. Bu hal, ölkənin bank sektorunun investisiyalar üçün cəlbedici olduğuna dəlalət edir. Bütövlüklə, təqdirəlayiq bir hal olmaqla yanaşı, unutmamaq olar ki, belə cəlbedicilik yalnız sağlam və təmiz kapital deyil, çirkli pulların da ölkəyə axımına səbəb ola bilər. Məhz bu səbəbdən hələ də inkişafda olan gənc bank sistemimizin mənfi ünsürlərdən qorunması üçün, zənnimcə, bank qanunvericiliyində mövcud olan ziddiyyətlər və boşluqlar müəyyən edilib aradan qaldırılmalıdır ki, həmin boşluq və ziddiyyətlərdən sui istifadə olunmasın və Milli Bank öz səlahiyyətləri çərçivəsində sərəncamında olan mexanizmləri işə salaraq səmərəli nəzarəti həyata keçirə bilsin. Xatırlasaq ki, bank sektorunun sağlamlığı yalnız həmin bankların səhmdarlarının deyil, həmçinin cəmiyyət üzvlərinin rifahının, onların əmanətlərinin qorunmasının və artmasının, habelə cəmiyyətin işgüzar həyatının sağlam və dinamik inkişafının təminatçısıdır, o zaman bank qanunveriliyinin təkmilləşdirilməsi zərurəti daha aşkar və aydın şəkildə görünür.

² Maddə 22.3, Banklar Haqqında Azərbaycan Respublikasının 16 yanvar 2004-cü il tarixli Qanunu.

IFC-nin Azərbaycan Korporativ İdarəetmə Layihəsinin Məsləhət Xidmətləri

Korporativ idarəetmənin konsepsiaları, prinsipləri, beynəlxalq və Azərbaycan standartları

- Korporativ idarəetmə: beynəlxalq təcrübə və korporativ idarəetmənin xüsusiyyətləri
- Korporativ idarəetmədə maraqlı tərəflərin rolu
- Korporativ idarəetmə ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi
- Korporativ idarəetmənin beynəlxalq təcrübələri
- Korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinin üstünlükləri

Açıq səhmdar cəmiyyətinin strukturu və daxili sənədləri

- Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun SC-nin idarəetmə strukturu
- Korporativ idarəetmə məsələlərinin SC-nin nizamnaməsində və daxili sənədlərində tənzimlənməsi

Səhmdarların hüquqları

- Səhmdarların ümumi yığıncağında iştirakla bağlı hüquqlar
- Səhmdar cəmiyyətin ləğv edilməsi və yenidən təşkili ilə bağlı hüquqlar
- Səhmləri geri almaq hüququ
- Məlumat almaq hüququ
- Dividend almaq hüququ
- Səhmlərin alınmasında üstünlük hüququ
- Səhmdarların hüquqlarının məhkəmədə müdafiəsi

Səhmdarların Ümumi Yığıncağı

- Ümumi müddəalar (konsepsiya)
- İllik yığıncağa hazırlıq
- İllik yığıncağın keçirilməsi
- Növbədən kənar yığıncaq
- Ümumi yığıncağın qərarları
- Ümumi yığıncağın qərarlarından şikayət verilməsi

Səhmdar cəmiyyətinin direktorlar şurası

- Direktorlar şurasının seçilməsi və səlahiyyətlərinin dayandırılması
- Direktorlar şurasının tərkibi
- Direktorlar şurasının strukturu. Direktorlar şurasının komitələri
- Direktorlar şurasının səlahiyyətləri
- Direktorlar şurasının iş üsulu
- Direktorlar şurası üzvlərinin vəzifələri və məsuliyyəti
- Direktorlar şurasının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi
- Direktorlar şurası üzvlərinin mükafatlandırılması
- Müstəqil direktor: hüquqi status, direktorlar şurasında rolu
- Effektiv direktorlar şurasının quruluşu

Risqlərin idarəedilməsi sistemi

- Risk anlayışı və risklərin təsnifləşdirilməsi
- Risklərin idarəedilməsi sisteminin təşkili üzrə beynəlxalq təcrübə
- Risklərin idarəedilməsi ilə məşğul olan SC orqanlarının və əməkdaşlarının funksiyaları

Şirkətin daxili nəzarət sistemi

- Səhmdar cəmiyyətinin effektiv korporativ idarəetmə sistemində daxili nəzarət sisteminin rolu
- Daxili nəzarət sisteminin təşkilinə və təkmilləşdirilməsinə dair beynəlxalq tövsiyyələr
- Daxili nəzarət sistemində daxili audit xidmətinin rolu
- Daxili nəzarətlə məşğul olan orqanların və əməkdaşların funksiyaları

Şirkətin nəzarət və təftiş orqanları

- Daxili audit xidməti
- Şirkətin auditorunun və təftiş komissiyasının tapşırıqları, səlahiyyətləri və statusu arasındakı fərqlər
- Kənar auditor
- Direktorlar Şurasının Audit Komitəsi

Korporativ Katib

- Korporativ katibin funksiyaları
- Korporativ katibin təyin edilməsi və işdən azad edilməsi
- Korporativ katibin SC-nin orqanları və vəzifəli şəxsləri ilə əlaqələri
- Korporativ katibin məsuliyyəti

Nizamnamə kapitalı

- Nizamnamə kapitalının artırılması
- Nizamnamə kapitalının azaldılması
- Səhmlərin konsolidasiyası və bölünməsi
- Səhmdar kapitalı ilə əməliyyatlar

Dividendlər

- SC-nin dividend siyasəti
- Dividendlərin növləri
- Dividendlərin elan edilməsi və ödənilməsi qaydası
- Dividendlərin ödənilməsinə məhdudiyyətlər

Səhmdar cəmiyyətinin qiymətli kağızları

- SC-nin qiymətli kağızlarının növləri
- Səhmlərin emissiyası və yerləşdirilməsi qaydası
- SC-nin qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsi üsulları
- İlkən açıq (ictimai) təklif (İPO)
- Səhmlərin bazar qiymətinin müəyyənəşdirilməsi

İri əqdlər

- İri əqd anlayışı
- İri əqdlərin bağlanması zamanı aktivlərin bazar qiymətinin müəyyənəşdirilməsi
- İri əqdin təsdiqlənməsi qaydası
- İri əqdlər barədə məlumatın açıqlanması
- İri əqdlərin iddia edilməsi

Aidiyyəti olan şəxslərlə əməliyyatlar

- Aidiyyəti olan şəxslərlə əməliyyatların anlayışı
- Aidiyyəti olan şəxslərin anlayışı
- Aidiyyəti olan şəxslərlə əməliyyatların təsdiqi
- Aidiyyəti olan şəxslərlə əməliyyatların açıqlanması
- Aidiyyəti olan şəxslərlə əməliyyatların iddia edilməsi

Səhmdar cəmiyyəti haqqında maliyyə və digər məlumatın verilməsi

- Məlumatın açıqlanmasının beynəlxalq standartları
- Şirkətin illik hesabatının hazırlanması və strukturu
- Birjalar və şirkət tərəfindən məlumatın açıqlanması
- Məlumatın açıqlanmasına dair qanunvericiliyin və birjaların tələbləri
- Məxfi məlumat və benefisiarlar haqqında məlumat
- Maraqlı tərəflərə məlumatın açıqlanması
- Maliyyə hesabatlığı və maliyyə hesabatlarına MHBS-a və GAAP-ə uyğun qeydlər
- Maliyyə məlumatının açıqlanmasına dair GAAP-in və MHBS-in yeni müddəaları
- Şirkətin aktivləri
- Maliyyə instrumentləri
- Əməliyyat və maliyyə kirayəsi: uçot və açıqlamalar
- Uçot və maliyyə hesabatlarının MHBS-a və GAAP-ə uyğun hazırlanması
- Maliyyə hesabatlarının MHBS-a və GAAP-ə uyğun konsolidasiyası məsələləri
- Uçot siyasəti
- Məlumatın açıqlanması siyasəti
- Şirkətin maliyyə hesabatlarının təhlili (analizi)
- Məlumatın açıqlanması, mühasibat uçotu və daxili auditlə bağlı digər məsələlər

İri səhmdarlar

- İri səhmdarın hüquqi statusunun xüsusiyyətləri
- Səhmlərin geri alınması
- İri səhmdarın SC-nin idarəedilməsində iştirakı

Xoldinqlər, törəmə və asılı şirkətlər

- Xoldinqlərdə korporativ idarəetmənin xüsusiyyətləri
- Törəmə və asılı şirkətlər

İcraçı orqan

- İcraçı orqanın funksiyaları
- İcraçı orqanın SC-nin digər orqanları ilə əlaqələri
- İcraçı orqanın üzvlərinin mükafatlandırılması

Vəzifəli şəxslərin məsuliyyəti

- Vəzifəli şəxslərin məsuliyyətinin anlayışı, əsası və növləri
- Məsuliyyət subyektləri
- Vəzifəli şəxslərin məsuliyyətinin sığortalanması
- SC-nin vəzifəli şəxslərinin məsuliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi

Korporativ (şirkətdaxili) konfliktlər

- Korporativ konfliktlərin həll edilməsi üsulları
- Korporativ konfliktlərin qarşısının alınması üsulları
- SC-lərin reyderlıqdan qorunması
- SC-lərin korporativ şantajdan qorunması
- Anti-reyder auditi

